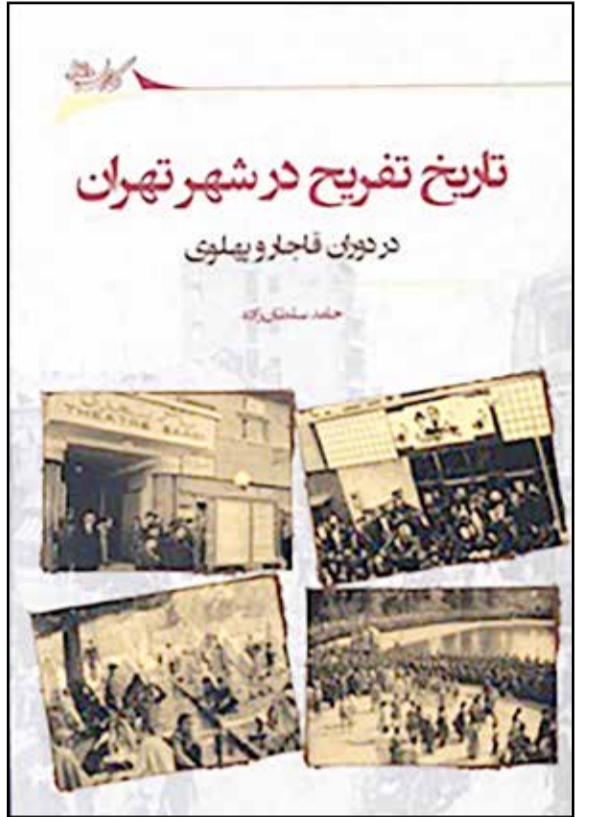

نگاهی به یک کتاب تاریخی

تاریخ‌نگاری به مرحله تازه‌ای گام نهاده است

فلسفه فرقدان

پیروز می‌نویسد: «بنابر این همیشه می‌توان به کتاب‌های تاریخی هر دوره بادیده تردید نگریست، مگر این که یک کتاب تاریخی با نگاهی پژوهشگرانه به رخ داده‌ها نظر افکنده باشد و با تحلیل منطقی و علمی، از سوی دیگر به طور بغض میرا باشد. از طرف دیگر به طور سنتی، در ایران کتاب‌های تاریخی به بررسی شرایط سیاسی دوران حکومت‌ها می‌پردازند و اگر خیلی پارافراتر بگذارند آن‌ها کمک کند، سرگرم کننده نیز هست. البته مضاف بر آن، کتاب‌های تاریخی روشن کننده هویت یک ملت و موقعیت آن در قیاس با ملت‌های دیگر است. اکنون آمار دقیقی در دست نداریم که موقعیت، تعداد و کیفیت کتاب‌های تاریخی در سطح جهانی در چه شرایطی قرار دارد؛ اما می‌توانیم شک این حرف درست است که: «تاریخ را حاکم

معرفی کتاب

گذری در «زبده الوقایع؛ تاریخ و جغرافیای وان»

مرزهایی که دیگر مرز نیستند

میرزا موسی خان طباطبایی انصاری در کتاب «زبده الوقایع؛ تاریخ و جغرافیای وان» اطلاعاتی پر جزئیات از اختلافات مرزی ایران و عثمانی و نیز وقایع مرتبط با شهرهایی نظیر تفلیس به ما ارائه می‌دهد. در دوسده اخیر ارتباطات وسیعی بین جامعه ایران با دیگر جوامع برقرار شد که یکی از نتایج مهم آن، حصول آشنایی‌های متقابل و ارزشمندی بود که جوامع از وضعیت یکدیگر تحصیل کرده و گزارش آن در قالب انواع نگارش‌های رسمی و غیررسمی بر جای ماند است. گردشگران، مأموران دولتی، بازرگانان و دیگر فعالان اجتماعی و فرهنگی، از مهم‌ترین گروه‌هایی بودند که در جریان دیدارهایشان از دنیاهای «دیگری» دست به نگارش برده و خاطرات و نتایج نکته‌سنجی‌های خود را ثبت و ضبط می‌کردند. اهمیت این گونه متون در مطالعات تاریخ معاصر ما غیر قابل چشم‌پوشی است. اما نمی‌توان از نظر دور داشت که همین امر خود یکی از دشواری‌های مطالعه تاریخ ایران در این دوران است. هنوز شمار در خوری از این گونه متون در سراسر دنیا به طور پراکنده یا گمنام مانده یا نشر نیافته و حتی به‌درستی اطلاعات کتابشناسی آن‌ها پردازش نشده است. میان انواع متون مورد نظر، گزارش‌های دولتی و رسمی از

جالب توجه این است که در پژوهش‌های صورت گرفته در ارتباط با حوزه تفریح، سهم مطالب مربوط به دوره قاجار و پهلوی به مراتب بیش از موارد مربوط به دوره پهلوی دوم است

و بازار، شرایط محیط زیست، وضعیت اقتصادی، موقعیت مذهب در میان مردم و حاکمان، علم و فلسفه در هر دوران و روزمرگی و در نتیجه آن، مدلی از وقت‌گذرانی مردم می‌شود. اما متأسفانه بیشتر این زوایا یا چشم تاریخ‌نگاران دور مانده است یا موضوعات جذابی برای تحقیق و پژوهش به نظر نمی‌رسند یا علم پرداختن به این موضوعات وجود نداشت و گسترش نیافته بود. از سوی دیگر مؤلف می‌توانسته نگران عدم کنج‌کاوی خواننده و مخاطب خود نسبت به بسیاری از این مسائل باشد. از این میان، تفریحات مردم ایران نیز در ادوار مختلف تاریخی تاکنون چندان مورد توجه قرار نگرفته است. غلبه رویکرد سیاسی در پژوهش‌های تاریخی یکی از دلایل مهم این مسئله است. مشکل دیگر چنین پژوهشی، کمبود جدی اطلاعات مفید در این حوزه است. تجربات زندگی روزانه در بیشتر موارد برای مردم ما آن قدر اهمیت نداشته که به نگارش آن بپردازند. جالب توجه این است که در پژوهش‌های صورت گرفته در ارتباط با حوزه تفریح، سهم مطالب مربوط به دوره قاجار و پهلوی به مراتب بیش از موارد مربوط به دوره پهلوی دوم است.

جنبه‌های مغفول مانده در تاریخ‌نگاری

این که اکثر پژوهش‌های تاریخی در ایران هم چنان مغفول به حوزه تاریخ سیاسی است و سایر حوزه‌های پژوهش تاریخی کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد، یک عیب بزرگ برای حوزه تاریخ‌نگاری

و تاریخ‌دانان ایرانی محسوب می‌شود. یکی از حوزه‌های نسبتاً مغفول در تاریخ‌نگاری ایرانی، زندگی روزمره مردم ایران در ادوار گذشته است. اما به کتابی بر خورده‌ایم که نگاهی متفاوت و تازه به جنبه‌های زندگی مردم در دوره داشته است که چندان قابل حدس نیست و دور از ذهن است و آن کتاب «تاریخ تفریح در شهر تهران در دوران قاجار و پهلوی» است که در آن بر جمع‌آوری اطلاعات پراکنده در انواع منابع مکتوب در مورد تفریحات رایج در دوران قاجار و پهلوی تمرکز شده است. انجام مصاحبه‌های گسترده با ساکنین شهر تهران در دوره رژیم پهلوی می‌تواند قدم بعدی باشد و اطلاعات ما را در این باره افزایش داده و تصویر به مراتب دقیق‌تری پیش روی مآقرار دهد.

تاریخ‌نگاری در دوره پیشامدرن به توضیح زندگی و عملکرد نخبگان سیاسی اختصاص داشت. در عصر مدرن حوزه عمل مورخان گسترش پیدا کرد و جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی زندگی انسان‌ها در ادوار گذشته هم مورد توجه مورخان قرار گرفت. در ایران همچون دیگر حیطه‌ها در این مرحله رسیدند و تا هم‌اکنون اکثر پژوهش‌های تاریخی هم چنان مغفول به حوزه تاریخ سیاسی است و سایر حوزه‌های پژوهش تاریخی کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد. از این میان یکی از حوزه‌های نسبتاً مغفول،

زندگی روزمره مردم ایران در ادوار گذشته است.

تفریحات مردم بخشی از زندگی روزمره آنان را تشکیل می‌دهد. تفریح یک مفهوم تخصصی در علوم اجتماعی و مطالعات فرهنگی نیست. دوماز دیه «گذران اوقات فراغت» را چنین تعریف کرده است: «گذران اوقات فراغت در برگیرنده مجموعه‌ای از استغالاتی است که فرد با کمال میل بدان پردازد؛ خواه به منظور استراحت، خواه برای ایجاد تنوع، خواه با هدف گسترش اطلاعات و آموزش خویش بدون اهداف مادی و خواه برای مشارکت اجتماعی ارادی و بسط توان آزاد و خلاقش؛ بعد از آنکه از الزامات حرفه‌های خانوادگی فارغ گشت» در این پژوهش مقصود از تفریح، نوعی از گذران اوقات فراغت است که به قصد کسب نشاط انجام می‌گیرد.

تفریحات مردم در دوره قاجار و پهلوی

این کتاب از دو بخش کلی تشکیل شده است. بخش اول مربوط به دوره قاجار است و بخش دوم درباره دوره پهلوی. اطلاعات گوناگونی از کتاب‌ها و نشریات مختلف جمع‌آوری شده و در کنار هم قرار گرفته‌اند. عناوین مربوط به دوره قاجار از این قرارند: قهوه‌گویی و نقالی، میهمانی، چراغانی و آتش بازی، جشن‌های خاص، اعیاد و مولودی‌ها،

دیگری نیز آشنا باشد و چون در متن تبلور پیدا نکرده است، بدان آگاهی یافت نشده است».

این متن سرشار از داده‌های ارزشمند درباره مسئله حدود دولتین ایران و عثمانی و تاریخ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شش قرن آناتولی است. آگاهی‌هایی که نویسنده به ویژه در زمینه تشکیلات اداری و تقسیمات منطقه‌ای و مسائل مالی و حقوق و نظام اداری عثمانی‌ها و ولایات مختلف شرق آناتولی ارائه می‌کند، بی‌ظنیر و حیرت‌انگیز است. اینکه او چگونه این اطلاعات ارزشمند را به دست آورده است روشن نیست؛ اما بی‌تردید بخشی از آنها مبتنی بر مشاهدات عینی و حضور مؤلف در همان منطقه است. نویسنده هدف از تألیف این اثر را اینگونه بیان کرده است: «در این مأموریت که مدت چهار سال اقامت و استقلال داشت؛ قوانین مقرر عثمانی را که در صورت عدالت برای پیشرفت خیالات نفسانی در این صفحات موضوع شده است، ملاحظه و مراتب ظلم و تعدیات و عدم آسایش و رفاهت‌های آن را که اقدامات اداره عدلیه و والی به ظهور رسیده و می‌رسد، مشاهده کرده محض تبریک و تهنیت به هم‌وطنان خود در ضمن دعوت آنها به تضاعف اتصال دعای وجود مقدس همایونی به تنظیم این کتاب مبادرت کرده و بدون اینکه در اساس مواد نقطه انحراف و اختلاف شده باشد، به تشریح حالات کلیه این صفحات اقدام می‌کند که هم‌وطنان چاکر خانه‌ها از مراتب عدل و دادشاهنشاه فرخ‌نژاد مستحضر شده، لیل‌و نهار در دعاگویی و جود مسعود حضرت شهر یاری مواظبت و از توجهات فوق‌الغایات همایونی در

بی‌شک این حرف درست است که: «تاریخ را حاکم پیروز می‌نویسد»، بنابراین همیشه می‌توان به کتاب‌های تاریخی هر دوره بادیده تردید نگریست، مگر این که یک کتاب تاریخی با نگاهی پژوهشگرانه به رخ داده‌ها نظر افکنده باشد و با تحلیل منطقی و علمی، از سوی گبری و حب و بغض میرا باشد

موسیقی، رقص، نمایش، تئاتر غربی، سینما، شعرخوانی و انجمن‌های ادبی، بازی، ورزش، شکار، قمار، مواد مخدر و دخانیات، مشروبات الکلی، تفریح گاه‌ها و تفریح گاه‌ها، قهوه‌خانه‌ها، گرمابه‌ها، هتل‌ها و کافه‌ها، باغ‌ها و باغ‌وحش، پایان بخش کتاب نیز کتاب‌نامه و گزیده‌ای از اسناد منتشر شده است.

درج مطالب در قسمت دوم این کتاب هم بر مبنای تفکیک انواع تفریحات صورت گرفته است. در دوره پهلوی تنوع تفریحات قابل دسترسی برای افراد جامعه افزایش یافت. از جمله اینکه تعداد سینماها و سالن‌های تئاتر، کافه‌ها و پارک‌ها افزایش قابل ملاحظه‌ای یافت. اقشار مختلف اجتماعی رویکردهای گوناگونی در مقابل تغییرات تفریح‌بخش می‌کردند. در این پژوهش تلاش بر آن است که روند این تغییرات توصیف شده و رویکرد اقشار مختلف در این زمینه بررسی شود. در صورت وجود شواهد کافی مبنی بر نارضایتی اقشار گوناگون از اقدامات حکومت در این زمینه، بر اطلاعات موجود در مورد زمینه‌های وقوع انقلاب اسلامی افزوده می‌شود.

کتاب «تاریخ تفریح در شهر تهران در دوران قاجار و پهلوی» نوشته حامد سلطان‌زاده در نشر نگارستان اندیشه منتشر شده است.

شکرگزاری مراقبت داشته باشند». تصحیح این متن چنان که مصححان در پیشگفتار بیان کرده‌اند بر اساس دو نسخه موجود از آن متعلق به کتابخانه ملی ایران و کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران انجام شده است. هر دو نسخه تألیف مؤلف است و معلوم نیست نگارش کدام یک بر دیگری تقدم دارد. تفاوت در متن دو نسخه بیشتر وجه ویرایشی دارد و نیز در مواردی اعداد و ارقام و تعداد روستاهایی که ذکر شده و نیز ترتیب آنها متفاوت است. تاجایی که امکان داشته، این تفاوت‌های بین دو نسخه در باور قوی توسط مصححان مورد اشاره قرار گرفته است. انتشارات نگارستان اندیشه کتاب «زبده الوقایع؛ تاریخ و جغرافیای وان» نوشته میرزا موسی خان طباطبایی انصاری را با تصحیح حسن حضرتی و شهلا یوسف‌زاده منتشر کرده است.

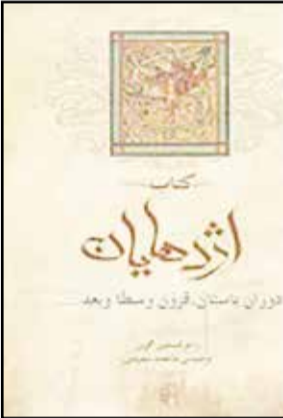

یادداشت

یادداشتی بر کتاب ازدهایان (دوران باستان، قرون وسطا و بعد) سلحشوران؛ از افسانه تا فانتزی

آبان مصدق

«کتاب ازدهایان» با عنوان فرعی «دوران باستان، قرون وسطا و بعد»؛ کتابی است نوشته «راجر لنسلین گرین» که به‌تازگی با ترجمه شاهده سعیدی در نشر مرکز منتشر شده است. راجر لنسلین گرین نویسنده انگلیسی متولد ۱۹۱۸ است که در دانشگاه آکسفورد تحصیل کرد و با ورود به عرصه نویسندگی بیشتر در حوزه ادبیات کودک‌کان و نوجوانان و به‌خصوص بازنویسی افسانه‌های کهن و اسطوره‌ها به فعالیت پرداخت. از جمله آثار او در این حوزه می‌توان به «افسانه‌های قهرمانان یونانی»، «افسانه ترا»، «افسانه‌های مصر باستان»، «شاه آر تور و سلحشوران میزگرد» و «ماجراهای رابین هود» اشاره کرد. گرین همچنین بر اساس افسانه‌های قدیمی داستان‌های فانتزی هم نوشته و به‌جز این در زمینه زندگی‌نامه‌نویسی نیز کتاب‌هایی منتشر کرده که در اینجا نیز بیشتر به ادبیات کودک توجه داشته است. «کتاب ازدهایان» نخستین بار در سال ۱۹۷۳ منتشر شد و در متن اصلی کتاب این توضیح کوتاه درباره این اثر آمده است: «هنر سلحشور صاحب‌نامی باید زمانی نیز هاش را بابت آن ازدهایی آشنا کرده باشد و هیچ‌فار تیر و تازی بدون وجود ازدهایی که در عمق آن روی گنجی چنبره زده باشد، غار نیست.

در این مجموعه بی‌ظنیر که راجر لنسلین گرین گردآوری کرده است، هم سلحشوران و هم ازدهایان این انتظارات را به بهترین وجه برآورده می‌کنند. این مجموعه هم ازدهای یونانی دارد و هم ازدهای چینی و البته جورج قدیس و ازدهایش، سر تریتام دلاور و سر ناسلوت هریک با نبرد دلبرانه حضور دارند و همچنین هیولاهایی ترسناک از منابعی با شهرت کمتر و لنسلین گرین برای آنکه نشان دهد روزگار ازدهایان به سر نیامده است، چند داستان قرن بیستمی، از جمله

داستان‌هایی از نسبیت، تالکین و لوئیس را در این کتاب گنجانده است». گرین در این کتاب اسطوره‌های یونانی و داستان‌های قرون وسطا را بازنویسی کرده و قصه‌های عامیانه را نیز به روایت خود و دیگر نویسندگان نوشته است. اما داستان‌ها و شعرهای مربوط به قرن بیستم از متن اصلی همان‌طور که بوده‌اند، نقل شده‌اند. «کتاب ازدهایان» در چهار فصل نوشته شده و عناوین فصل‌ها عبارتند از: ازدهایان دوران باستان، ازدهایان قرون وسطا، ازدهایان قصه‌های عامیانه و ازدهایان دوره‌های بعد. نویسنده در پیشگفتار کتاب درباره موضوع اثر نوشته: «در این کتاب که درباره ازدهایان است، کوشیدم تا جایی که می‌شود در جست‌وجوی داستان‌ها به عقب برگردم - از حماسه‌های یونان و رم، ایسلند و دانمارک گرفته تا مانس‌های بیزانسی و قرون وسطایی و قصه‌های عامیانه بسیاری از سرزمین‌ها - و بعد آنها را تا قصه‌های ادیبانه نویسندگانی چون اسپینوزا، ای. نسبیت و سرانجام تالکین و لوئیس دنبال کنم. ولی بسیاری از داستان‌های تازه‌تر دیگر درباره ازدها وجود دارد. نه فقط داستان‌های کوتاه بلکه کتاب‌هایی طولانی‌تری که بریدن و بیرون آوردن ازدهایشان به آنها صدمه می‌زند، مثلاً نسبیت کتابی کامل درباره ازدهایان نوشته که از آن فقط یک داستان در این کتاب آمده است». راجر لنسلین گرین، از شاگردان و دوستان نزدیک «سی. اس. لوئیس» بود و به همراه او و تالکین، گروهی مشهور را در دانشگاه آکسفورد تشکیل دادند که به موضوع فانتزی می‌پرداختند.